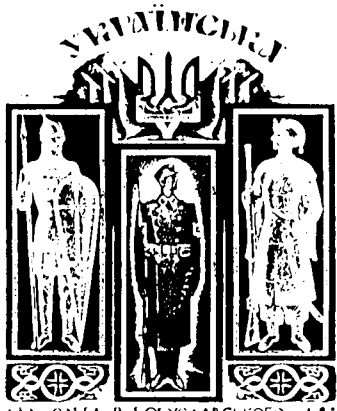

Еміль Бруггер

**ПЕРЕЖИВАННЯ ШВАЙЦАРЦЯ
У СОВЕТЬКОМУ СОЮЗІ**

ВИДАВНИЦТВО ЮЛІЯНА СЕРЕДЯКА

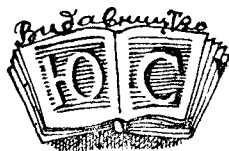

ОАЛГА В БОЛГАРСКОГО
САХИ ПАРИ 1917
УЧАСТНИЦИ

Еміль Бруггер

**ПЕРЕЖИВАННЯ ШВАЙЦАРЦЯ
У СОВЕТЬСЬКОМУ СОЮЗІ**

(Авторизований переклад з німецької мови)

diasporiana.org.ua

ВИДАВНИЦТВО ЮЛІЯНА СЕРЕДЯКА

БУЕНОС-АЙРЕС — 1969

Титул оригіналу:
Emil Brugger
EIN SCHWEIZER ERLEBT DIE SOWJETUNION
Elf Jahre in Sowjetgefängnissen und Zwangsarbeitslagern.
Veritas-Verlag Solothurn.
Copyright 1960

Наклад 1-000 прим.

Copyright 1968 by the Publisher.

Imprenta "Champion". Mercedes 2163 Bs. As.

ВСТУПНЕ СЛОВО ДО УКРАЇНСЬКОГО ПЕРЕКЛАДУ

Про Відень, автора споминів та українську еміграцію.

Трагічні переживання швайцарця Еміля Бруггера в тюрмах і концентраційних таборах смерти в Советському Союзі, що про них розповідає він в цій книжці, мали свій початок у Відні, що тоді, після другої світової війни, був окупований чотирма аліянтами — американцями, англійцями, французами і советами, які поділили Відень на чотири зони, і там перебували аж до 14. травня 1955-го року, коли то Австрія на основі договору з аліянтами відзискала повну незалежність як окрема держава після 17-річної окупації, від 1938 до 1945 року гітлерівською Німеччиною, а потім тими, що Німеччину у війні перемогли.

Переживання автора цих споминів дуже подібні до незавидної долі багатьох українських людей, що їх в різних місцевостях Чехії, Словаччини, Польщі, Мадярщини, Німеччини, Австрії та інших країн, окупованих советами, совети ув'язнили, як своїх громадян, хоч не всі вони ними були, і вивозили до тюрем чи таборів смерти, звідки багато з них на волю не вийшло, або вийшли тяжко пошкодженими на здоров'ю інвалідами. Навіть у Відні, вже після його поділу на зони, влітку 1945 року, були часті випадки, що совети забирали наших і чужих людей з інших окупаційних зон, заманюючи їх під різними претекстами до своєї зони (як це сталося з автором цих споминів), або просто поривали їх з мешкань, положених в зонах західних аліянтів.

Під кінець другої світової війни, після зайняття

українських земель советами, а відтак Польщі, Мадярщини і Словаччини. Відень став масовим прибіжищем українських утікачів. До Відня мали українці — зокрема із західніх українських земель, що колись належали до австро-угорської монархії — окремий сантимент. Багато з них студіювало у високих школах цього міста, служили при війську перед і під час першої світової війни, або перебували на евакуації. Після неуспіху наших визвольних змагань Відень був осідком (на деякий час) уряду ЗУНР та деяких членів того ж уряду, редакцій деяких українських еміграційних часописів, численних студентів, що гуртувалися у своїй організації, сьогодні столітній «Січі», були навіть численні родинні зв'язки, зокрема з осілими там українськими, або народженими вже у Відні нашими «віденчуками», які склали навіть поважну українську колонію. Велику роль відігравала від давніх літ стара греко-католицька чи пак українська католицька парохія св. Варвари, основана ще за часів цисаря Франца II під кінець XVIII століття. Це все було причиною, що в другій половині 1944-го року місто Відень заройлося масою українських людей, які всякими способами, не завжди легальними (бо Відень був властиво закритим містом для чужинців, за винятком тих, що мали обов'язок працювати для «Третього Райху»), старалися добитись до «свого» міста і там сяк-так приміститися. До цієї масовості причинилася також близькість перехідного табору в Штрасгофі, віддаленого всього около 20 км від Відня, куди звозили з різних країн утікачів, евакуйованих, та розподілювали їх відтак до примусової праці на просторах ще зацілілого Райху. Зокрема з початком осені 1944 р. багато українських родин було перевезених зі Словаччини, де вибухло в тому часі організоване советами повстання. Під час повстання багато

наших втікачів советські партизани арештували й розстріляли. Умовини в цьому перехідному таборі були такі погані, що його мешканці за всяку ціну старалися втекти з нього до близького Відня, не зважаючи на те, що це місто, досі ощаджуване бомбардуванням збоку аліантів, якраз в той час стали навідувати тисячі американських літаків, які не щадили бомб і нищили не тільки фабрики, що працювали для воєнного промислу, але й приватні доми, спричиняючи численні жертви в людях.

Пізною осінню 1944 р. перенеслася до Відня також частина Українського Центрального Комітету і його органу «Краківські Вісті», що також причинилося до збільшення вже й так масової привності українців у Відні та його околицях.

Але з наближенням до кордонів Австрії советсько-німецького фронту ранньою весною 1945 р. кількість українців у Відні стала щораз більше топнати. Не зважаючи на щораз то сильніші бомбардування Німеччини, маси українців, тимчасових мешканців Відня, старалися виїхати на захід, де наступали аліанти. Багатьом це вдалося, хоч комунікаційні засоби були щораз більш недоступні для того роду людей.

Одначе велика кількість наших людей залишилась у Відні та довколишніх містечках, перебула бої за Відень і стала свідками господарювання «доблесної» червоної армії, що, зайнявши Відень, мала право «погулять». Переможці показали скоро своє правдиве обличчя. Ощаджувані нацистами великі запаси вина і горілки, що їх нашли вони по пивницях, випивали «доблесні бойці» і їхні командири ведрами, або прямо з бочок, що їх пробивали кулями. Грабункам, бешкетам, мордам і зокрема гвалтуванням жінок, в тому на-

віть старушок і малих дівчат, не було кінця. Перестрашене, стероризоване населення, тулилося по пивницях, чекаючи, властиво, коли на них прийде черга. А коли за військом прибуло і НКВД, розпочалися регулярні арешти не тільки гітлерівців, що залишились, але й інших, що на них доносили їм, як на антикомуністів. Очевидно, не минули ті арешти також і різних чужинців, в тому й українців. Австріяки, що думали про себе, як про приятелів аліянтів, які впали жертвою гітлерівської окупації, дуже швидко вилікувалися з яких-небудь симпатій до советського «аліянта». Навіть деякі члени австрійської комуністичної партії, що їх було у Відні досить багато за гітлерівських часів, розчарувались і змаліли до невеличкої групи прислужників та донощиків.

Єдиною надією віденців і чужинців, що осталися у Відні, були чутки, що до міста прийдуть ще американські, англійські та французькі окупаційні залоги. Як згадано вже, навіть їх прихід не вкоротив уповні терору советських окупантів, хіба змінив в дечому їх тактику. Замість явних арештувань, відбувалися вони при допомозі всіляких підступів, викрадань, заманювань і т. п., очевидно, якщо йде про зони західних аліянтів, бо у своїй зоні совети були далі панамі життя і смерті. З їхньої зони старалися всі загрожені, в тому й українці, перенестися нишком до зон інших аліянтів. Але і це не завжди помагало.

В різних часах, і спочатку, коли ще не було поділу на зони, і опісля, багато українських людей — втікачів і примусових робітників, а то й постійних мешканців Відня попало в лапи НКВД. Сама нехіль вертатися «на родину» була вже претекстом до засудження їх на примусові, кільканадцятьрічні роботи в ССРСР. То-

ді попали також до в'язниць наші відомі діячі, як генерал Олександр Греків, кол. начальний комендант УГА, лікар Маркіян Дзерович, кол. посол до польського сейму Остап Матчак, проф. Антін Княжинський, полк. Василь Вишиваний (архикнязь Вільгельм Габсбург, кол. комендант УСС, що подавав постійно українську національність як власну), отаман УСС Омелян Лесняк, громадський і політичний діяч, кол. посол УНР у Фінляндії, публіцист Микола Залізняка (засуджений на 15 років тюрми, помер у тюрмі), дружина пароха церкви св. Варвари, пані Емілія з Ортинських Горникевичева, проф. Борис Кудрик, відомий український музиколог (помер в Сибірі), інж. Богдан Мартинюк, д-р вет. Богдан Климків, Б. Мохнацький, Василь Качоровський, п-а Люба Якубовська, п-а Мирослава Басараб,

Українці, кол. совєтські в'язні, знову у Відні.

Зліва: Ірєней Сапрун, д-р Маркіян Дзерович, Євген Левицький, і д-р Сергій Наклович.

Євген Бачинський, д-р Сергій Наклович, член редакції «Краківських Вістей». Степаняк, лікар, що працював в одному з віденських шпиталів (прізвище призабулось), а походив з Мостиського повіту, село, правдо-

подібно, Соколе, та багато інших. Слід було б нашій громаді у Відні зайнятися справою пропалих у большевицьких кігтях наших людей у повоєнній Австрії та виготовити відповідний список. У повоєнному Відні загинуло теж чимало членів українського революційного підпілля, згадати б лише про безслідно пропалу кур'єрку Організації Надію Корлятович, як і Ліну Федорович-Малицьку, відому письменницю, що писала під псевдонімом Дарія Віконська («Райська яблінка», студії про письменника Джемса Джойса, «За силу і перемогу»), а в рр. 1943—44 спікерку підпільної радіостанції УПА французькою і англійською мовами, що в квітні 1945 року загинула трагічною смертю у Відні, викинувшись з вікна кам'яниці, щоб не попасти живою в руки большевиків. Та чи тільки ті? Напевно є їх куди більше, і треба доложити зусиль, щоб їхні прізвища були збережені для майбутніх поколінь.

Не всі українці, що були ув'язнені большевиками у Відні й вивезені на схід, вернулись назад. Тільки деякому з них пощастило вернутись до наддунайської столиці після десяти і більше літ ув'язнення, завдяки старанням їхніх родин за посередництвом австрійського уряду. Деякі з-поміж вище згаданих, як арх. Василь Вишиваний, кол. посол Матчак та інші померли в тюрмі.

Якраз оті повні непевності, що принесе завтра, часи, переживав у Відні також Еміль Бруггер, автор споминів, що знаючи різні мови, як швайцарець працював в американській адміністрації. В 1948 був він підступно ув'язнений НКВД і пройшов усі ті шляхи, що ними возила «советська справедливість» свої жертви після останньої світової війни. Відень, Баден (де була головна квартира советів в Австрії), тюрма Нойкірхен, Карпати, Львів, далека північ, тюрми у Володимирі,

Верхне-Уральську, Москві, поворот додому, до рідної, вимріяної Швайцарії — ось «маршрут» Бруггера.

Спомини написані безпретенсійно, а в їх правдивість годі сумніватися. Те, що деякі автори подібних споминів описували на кількох сотках сторінок, у Бруггера змістилося на кількадесятьох, хоч страхіття, які пережив, тривали довгі роки і писати було б про що. З українцями Бруггер мав також нагоду зустрічатися, згадки про них короткі, але багатозначні. Ось хоч би запримічення Бруггера про те, що поїзди через Карпати переїздили лише за дня, бо вночі «бандерівці» нападали на поїзди з в'язнями і їх визволяли... Або коротенька згадка про те, що жіноцтво підтримувало на душі в'язнів-мужчин, що були близькі заломання під впливом жахливих відносин у концтаборах. Зокрема підкреслює роль шістьох жінок-героїнь, українок, це найвище відзначення, що його надає жінкам-в'язням скупий на слова і похвали автор.

Хоч однак доля і переживання цього швайцарця подібні до долі наших в'язнів, однак є і різниця. Він, як громадянин нейтральної держави, жив надією, що кінець-кінцем ця держава упімнеться за ним і діб'ється його визволення, що й сталося. Такої надії не могли мати українці чи інші нац-мени «широкої країни», яких в'язнила «рідна» влада і не було кому упімнутися, хіба у деяких вийняткових випадках, як, напр., з ген. Грековим, за яким, як за своїм громадянином, допоминалась Австрія.

Е. Бруггер після повороту додому подав світові те, що пережив і бачив. Мав навіть відвагу подати деякі цінні для західнього світу вістки, що їх поради старались задержати в таємниці. Зокрема цікава була інформація про шведського дипломата Валленберга, пер-

шого секретаря шведського посольства в Будапешті, насильно схопленого у Відні після другої світової війни, про якого офіційно поінформував шведський уряд (на численні його інтервенції) міністр закорд. справ СРСР Громико в 1957 році, що він (Валленберг) помер на серце ще в 1947 р. в тюрмі. Тимчасом Валленберг ще говорив з Бруггером у тюрмі на Луб'янці сім літ після його «офіційної» смерті, тобто в 1954 році.

Свідчення Бруггера тим цінні, що неподібні до деяких інших свідчень «возвращенців», в тому й деяких наших, що, списуючи свої спогади, подавали побіч деяких фактів нелюдського трактування в'язнів, що зрештою є загально відомі і не можуть бути оспорювані, також вістки менше відомі, хоч підтверджені іншими вірогідними фактами і свідками. Напр., в одних споминах нашого «возвращенця», навіть з титулом полковника з наших визвольних змагань, читаємо, що повстань в концтаборах, що їх організували українські в'язні, зовсім не було, так як не загинуло під советськими танками 500 українських жінок-героїнь, співучасниць тих повстань. Або, що станиславівський український католицький єпископ Хомишин не помер в китівській тюрмі з рук НКВД, але в тюремному шпиталі замучений кримінальними типами-жуліками. Навіть, якщо б такою смертю згинув єпископ Хомишин (хоч є докази, що не годяться з твердженням того «возвращенця»), то відомо, що часто НКВД позбувалося невідного в'язня, даючи дозвіл кримінальним типам «вискінчити» його своїм способом. Або у другого «возвращенця» з академічним титулом находимо побіч цікавих, хоч назагал відомих, переживань в концтаборах, речі, які є виразно призначені на те, щоб деякі факти з героїчної боротьби українського народу про-

ти московського окупанта та непереможного духа, що його виявили в нелюдських обставинах українські в'язні, розвіяти цілковито або звести їх до виїняткових, спорадичних випадків. А вже зовсім одверто він дозволяє собі ширити у вільному світі, серед української політичної еміграції, зневіру до визвольних змагань і національних ідеалів, поширюючи дефетизм і пропагуючи комуністичну систему, може в дещо зміненому роді, хоч відомо всім, що комуністична система, яка б вона не була, є вбивчою для українського народу і тому він бореться проти неї вже пів століття.

Як не брати, але миття мозків має свої наслідки. Ціль таких писань ясна — звести внівець героїську боротьбу українського народу з московським окупантом, смерть визначних українських людей — випадковою, зліквідування визначних борців підпілля — вислідом звичайної зради власних співробітників... Одним словом — твердо поставу України зробити неправдивою легендою, знецінюючи її всякими видумками.

Можна не дивуватися того роду писанині наших «возвращенців», можна брати їх на карб заломання серед тих жахливих відносин, в яких їм приходилося жити, і довголітньої індокриниції, яка довела їх до такого стану думання. Зате треба дивуватися, що серед нашої еміграції у вільному світі знаходяться люди, що дають фонди на видавання їхніх «творів», замість, щоб гроші на них давала советська пропаганда. Треба дивуватися, що їх «спомини» знаходять місце в українській пресі, замість, щоб їх друкувала советська преса для «зарубежних українців». Це все було б тепер можливе, бо ж всі ці страхіння переживали ті в'язні за злого Ірода-Сталіна і ще трохи після його смерті. Але зовсім зрозуміло, публікування таких споминів за

кошти української еміграції у вільному світі, має всі ознаки правдоподібності і швидше може причинитися до розкладання української політичної еміграції, як советські видання, що їх ця еміграція не хоче сприймати безкритично. Зрештою, до цього має советська пропаганда (і розвідка) довголітню практику. Вона деморалізувала між обома війнами таку на око сильну білогвардійську еміграцію у Франції, що після II світ. війни вертала масово «на рідину», щоб опинитися в великій більшості в тюрмах і концтаборах Сибіру, про що свідчать спомини різних в'язнів.

На щастя, свідчення чужинців, що проживали в советських таборах смерті і мали нагоду обсервувати героїчність в'язнів, зокрема українців, балтійців, середньо-азійських «нацменів», переживали боротьбу в'язнів проти своїх гнобителів, говорять зовсім інше та завдають удар ширеній неправді.

Еміль Бруггер, хоч особисто не переживав повстання в концтаборі де жив, зате брав участь у підготовці одного з них і тільки через зраду одного співв'язня, старого російського емігранта, цей заговор не вдався, а головних заговорників, що твердо і по-геройськи держалися під час розправи, розстріляли. Зрештою вірогідність спогадів і переживань Бруггера підтверджують ті всі документи і листи українських в'язнів з мордовських тюрем, що продісталися у вільний світ. Свідчення Караванського, Заливахи, Юрка Шухевича, д-ра Горбового, Гориня та багатьох інших — це наче продовження того, про що пише у своїх спогадах Бруггер.

Спомини Е. Бруггера, що вернувся додому, зломаний фізично, але не на душі, і мав відвагу подати до відома правду, це ще один із цінних документів того,

що пережили й переживають у советських в'язницях і концтаборах і наші земляки, і є ще одним причинком до того, що Москва хотіла би далі затаювати і знецінювати. Вона розчисляє на те, що все пережите пішло з бігом часу в забуття. Зокрема якщо йде про молоде покоління української еміграції, що народилося під час світової війни, те, що його бідні батьки винесли на руках з всяких Віднів, Праг, Словаччин, рятуючи їх перед модерним Іродом. Або те покоління, що народилось вже після війни в Ді-Пі таборах, або вже в багатій Америці, і знає або й не знає, чому батьки опинилися по цей бік залізної занавіси.

Серед тих батьків, що забули і серед їхніх дітей, що не знають, шукає Москва і її прислужники контактів між так званою політичною еміграцією у вільних країнах світу, і трапляється, що часами знаходить сприйнятливі їхній пропаганді жертви. Часами навіть розцілює їх своїми юдейськими поцілунками, мовляв, ми вже зовсім змінилися. Та повірити в їх щирість може хіба людина, що її жорстока дійсність абсолютно нічого не навчила і не навчить до смерті. Забула про долю колишнього міністра УНР — Антона Крушельницького, здавалося б мудрої людини, що не тільки себе, але й свою дружину і дітей завів у 1930-их роках у вимріяний Київ, де, мовляв, все змінилося і де, як не казати, українська держава, щоб згинути зі сином від червоної кулі під стенкою «рідної» в'язниці.

«Сапенті сат» — мудрому вистачає — казали старі римляни, тож кожний, хто прочитає спогади Бруггера, напевно винесе корисну думку.

★

Автор спогадів, Еміль Бруггер — після повороту з ССРР.

ШВАЙЦАРЕЦЬ, ЩО ПЕРЕЖИВ СОВ. СОЮЗ

Вилиняле й без полиску волосся, зачесане назад навколо нездорового блідого обличчя, високий із зав'язаним правим рам'ям, із згорбленими плечима, легко наперед похилений, — це був Еміль Бруггер, уроджений 1903-го року у Берні, швайцарський громадянин, коли в осени 1958 р. після одинадцятилітнього ув'язнення у Советським Союзі повернувся до своєї батьківщини. Знаки після скорбуту і від відмороження на ногах і стопах, та пошкоджений хребет були дальшими видними знаками пережитої кривди.

Після двадцятилітньої монтерської праці на Близькому Сході Еміль Бруггер появився у рідній Швейцарії, щоб вкоротці за державною допомогою переселитися до Відня. Там після кількох місяців вступив він на працю в американській залозі міста, спочатку перекладачем і пізніше урядовцем, працюючи у відділі т. зв. «ентнаціфікації».

В лютім 1948. р. відбувся переворот у чеській Празі. Комуністи, як і в інших східньо - європейських державах, обняли там владу, замінюючи Чехо - Словаччину у свого сателіта. Найближчою комуністичною жертвою була передбачена Австрія, вже частково зайнята советськими військами. Австрійські комуністи під покровом большевицької армії також докладали старань, щоб після гітлерівської війни ледве відроджена Австрія раніше чи пізніше була прилучена до східного бльоку держав. В той час Еміль Бруггер активно помагав у викриванні і поборюванні різних з тим зв'язаних махінацій. Крім того, мав він за обов'язок допитувати утікачів з балканських держав і старатися про їх дальшу

подорож, а також помагав при деяких втечах з советської армії.

В той час в місті під контролею чотирьох потуг схоплювання людей було на денному порядку. Мужчини і жінки зникали серед білого дня і ніхто не знав, що з ними сталося. Хто спричиняв їх зникнення, для всіх було ясным. Одного дня зник за залізною заслоною також Еміль Бруггер. Одинадцять літ перебував він у большевицьких в'язницях, одинадцять літ зазнавав він терпінь і одчаю, хворіб, туги і зневіри, щоб дозріти на завзятого борця проти комунізму. Про це й є мова у цьому звідомленні.

П А С Т К А

17. лютого 1948. року майор головної команди американських військ у Відні доручив мені справдити донесення про пачкарство зброї большевиками. Одна жінка, член австрійської комуністичної партії, мала мати цікаві відомості. Мешкала вона в четвертій дільниці Відня, при Блехтурмгассе. В умовлений час, в годині першій, був я на третім поверсі одного чисто вдержуваного дому. В той момент, коли я хотів задзвонити до помешкання, ударом повалено мене на землю. Коли я після 25 хвилин опритомнів, лежав я зв'язаний на канані. Довкола мене зібралось з десятеро московських офіцерів, що таки зараз хотіли зарядити моє переслухання. А що я не реагував на їх питання, залишили вони мене в спокою до другої години ранку. В той час наділи на мене московський військовий плащ та наклали на голову московську військову фуражку. В такому одінню завезли мене до готелю «Беллярія», до московської комендатури у першій дільниці. Негайно замкнули мене там у пивниці. де я без поживи пролежав 48 годин.

Було коло другої години ранку, як мене перевезли в'язничним автом пустими вулицями міста з московської головної команди до 20 км. віддаленого Бадену. Там москалі списали мої персоналії, а на перше привітання дістав я страшний удар в лице. Опісля забрали мені мої документи, яких мені вже ніколи не звернули. Це сталося протягом першого дня. Цинічно заявили мені, що я повинен відпочити, а четвертого дня вони будуть зо мною дальше розмовляти. Мене замкнули в пивниці колишнього пенсіонату «Тоні» при Габсбургерштрассе в Бадені, де приміщувалася московська слідча в'язниця. Раненько дістав я перший раз від мого схоплення московське снідання : 600 грм. хліба і капустаю юшку.

МЕДІВНИК І БИЧ

Докладно в 9-тій годині привели мене скованого під сильною ескортою до будинку, де почалося моє переслухання. Я був здивований, як багато знали москалі про нашу організацію. Вони мали так багато доводів, що в мене виринула думка про зраду. Але я все заперечив. За те мене немилосерно били, при чому дольмечерка, б'ючи мене, виявилася більшим большевицьким фанатиком, як слідчий офіцер. Не зважаючи на те, я відкидав усі оскарження, тому поличники і копняки продовжувалися аж до 2. березня. Відтоді переслухували мене в пенсіонаті «Тоні». Я одержав на першому поверсі іншу камеру, ліжку, сильну лампу і вартівника.

4-того березня в годині 10-тій ранку завели мене до великого, гарного бюра, де мене чемно привітали полковник, майор, дольмечер і стенотипістка. Мені подали достатнє снідання і до години четвертої пополудні не сказали ні слова про причину мого ув'язнення, а говорили єдино про відбудову Советського Союзу та про

вчення Маркса - Леніна. Майор зволив особисто відпроводити мене до моєї камери, де я мав до вечірнього переслухання відпочити. З години 9.30 ввечорі привели мене до того бюро знову. Як тільки я ввійшов до кімнати, ті самі актори советської юстиції, не промовивши до мене одного слова, немилосерно мене побили чобітьми і кусниками кабля. Потім прив'язали мене до крісла з поруччям, що мали вмонтовані кайдани. Я не міг рушитися. Непритомного віднесли мене в годині четвертій ранку до моєї камери.

П'ЯТЬ ДНІВ НАВСТОЯЧКИ У КАРЦЕРІ В БАДЕНІ

П'ять днів пізніше розпочали переслухування наново і мене знову зустріли дуже приязно мої кати, виправдуючись навіть за попередні побиття; вони, мовляв, думали, що я знаю все, бо я був важливою людиною у американців. Мені вручили велику кількість зняток різних людей, що їх я мав зідентифікувати. Тоді вперше я зрозумів московську систему слідства, щоб від ув'язненого завжди вимагати більше, як він може сказати. Правдоподібно, п'ятеро агентів нашого відділу, яких схопили в попередніх місяцях, врахували мене до важливих осіб, важніших, як я в дійсності був. Під час того, як я оглядав знятки, приявні офіцери довго читали «Правду». Тим часом стенотипістка пестливо гладила мене по голові і шепотіла: «Ах, ви ще такі молоді, ви можете працювати для нас, бо новий Советський Союз є приятелем всіх людей»... або щось інше, подібне.

Вершок моїх тортур прийшов тоді, коли мене замкнули в пивниці. Там було за мало місця, щоб сісти, тому я п'ять днів без їжі мусів стояти, осліплюваний 200-ватовою лампою. Як тільки я засинав, вартовий криком розбуджував мене. З години на годину пухли

Сторожеві вишки — характеристичні будови совєтської системи.

мені ноги, спричинюючи нестерпну муку. Згодом мої мучителі удавали знову приязних людей і спихали вину за все на своїх зверхників: вони самі, мовляв, ніколи чогось подібного не робили б. Та зміна між медівником і бичем була очевидно тільки тактичною грою, що мала на цілі зробити людину «готовою». Особливо зле було зо мною, коли полковник Соколов під час переслухання кинув на мене тяжкий стілець. Він зломив мені рам'я, а водночас мої зуби посипалися на землю, як рінь. Мене відвели до камери і ніхто мною не цікавився. Зломане рам'я зрослося зле. Під впливом тих мук я підтверджував закинуті мені злочини.

Одного дня, а було це при кінці травня, до моєї камери ввійшов офіцер і заявив, що через брак доводів моєї вини мене звільнять. Фризиєр мене побрив, порядно підстриг моє волосся, зливаючи обильно кольонською водою, а якийсь майор завів мене до недалекої віллі. Там очікував мене генерал контррозвідки, перед яким лежав московський часопис. На ньому видніла

знятка рена. Він сказав до мене: «Ви поїдете в Камчатку і там будете жити. Європи ви ніколи не побачите, хіба що ви станете «правдивим демократом», тоді я вам поможу і вас звільню, однак під умовою, що ви будете для нас працювати».

Цю пропозицію я відкинув.

ПРИСУД : 25 ЛІТ ПРИМУСОВИХ РОБІТ

Дня 18. липня в другій годині ранку завели мене до кімнати, де якийсь офіцер, що назвав себе прокурором, сказав до мене: «Щоправда ви є винні. але ми вам поставимо до помочі оборонця». Опісля відчитав він мені акт оскарження, в якому правда і неправда чергувалися зі собою. Дев'ять днів пізніше мене під сильною ескортою привели перед трибунал. Зо мною мали бути суджені дев'ятнадцять інших осіб. Напроти оскаржених при накритім червоним сукном столі сидів голова трибуналу. Над ним пишалися образи Сталіна і Молотова. Побіч нього зайняло місця цілстьох офіцерів, а далі мій так званий оборонець і двох дольмечерів. Мій «оборонець» протягом цілого процесу не промовив і слова. Все це було однією комедією. 28. липня прийшло до проголошення присуду. Мене засуджено на 25 літ примусової праці в таборі за шпигунство, терор, посідання зброї і за приналежність до контрреволюційної організації. Голова суду пояснив при тім, що два останні пункти, мені, як швайцарцеві не враховують до вини, а я, не додумуючися нічого, подякував за те зниження кари. Полковник на те легко всміхнувся, бо, як я пізніше пізнав, вистачало й одного пункту, щоб бути засудженим на довгі літа ув'язнення.

»Чорний ворон« привіз черлову жертву..

У В'ЯЗНИЦІ В НОЙНКІРХЕН, ЗБУДОВАНИЙ ГІТЛЕРОМ

Вже 29. липня завезли мене в'язничним авто до Нойнкірхен, віддаленого від Відня коло 45 км. Та в'язниця була збудована в часи Гітлера і складалася здебільшого з камер на одного в'язня. Тепер при надмірнім напливі в'язнів, впихали до тих одинок і по дев'ятеро людей. Ми лежали так тісно побіч себе, що мусіли обертатися на команду. В камері був і кльозет, тож щоб люди мали дещо більше місця, мусів один із в'язнів що пів години сидати на «трон». Чистою мукою були для нас, в'язнів, маси блощиць. Харч не був кращим, як у слідчій в'язниці: рано діставали ми капустину юшку, на обід 200 гр. каші, а ввечорі чай з якогось зйля, 9 гр. цукру і 600 гр. хліба. Москалі печуть хліб у бляшаних формах і нормально 80 кг муки вистачає на 150 кг. хліба. Пательні обмазували вони оливою до моторів Дізля. До щоденного хліба належав також щоденний запах чи сморід нафти. Але нам голодним навіть такий хліб мусів смакувати.

В той час транспорти до Москви відбувалися в той спосіб, що кожного третього місяця до одного потягу збирали переміщених людей (Ді-Пі), кримінальних злочинців та підозрілих в утечі красноармійців, і перевозили на Московщину. В серпні виїхав один такий транспорт без мене. В'язниця спорожніла і в мене зродилася надія, що в наслідок інтервенції моїх американських працедавців я буду звільнений. Але надія перемінилася у розчарування.

АВСТРИЙСЬКИЙ В'ЯЗЕНЬ - ПОЛІЦАЙ ЗРАДЖУЄ ПЛЯН ВТЕЧІ

Несподівано, 29. вересня, завезли мене назад до головної команди до Бадену, де замкнули мене до в'яз-

ничної камери. І хоча я вже був засуджений, проте мене знову стали тортувати, щоб змусити мене признатися до шпигунства, яке я нібито мав провадити через агентів у нафтовій полосі Цістердорфу (в Австрії). В моїй камері сиділи новоарештований М. фон М., якийсь австрійський поліцай, один московський емігрант і колишній царський полковник. Раз якось зайшла розмова про втечу і ми дуже точно обговорювали її плян. Ми знали, що від вечора в суботу до ранку в неділю не відбувалися переслухання і варта не була надто сувора. Ми наміряли в неділю рано, коли котрийсь із нас буде виносити «кібель», обезвладнити вартового на коридорі. Нам було також відомо, що у вартівні є зброя. Ми вирішили проте, після обезвладнення варті, повідкривати всі камери і перевести масовий збройний вилім з тюрми. Але за три дні перед установленою датою виникло у нас підозріння через ту обставину, що вночі викликували на переслухання австрійського поліцая і за кожним разом він повертався з білим хлібом і цигаретами. Дня 29. жовтня вивезли нас одного за другим з камери. Я був останнім. Мене привели перед більшу групу большевицьких офіцерів і негайно наклали мені на руки кайдани. Опричники в очі сказали мені, що ми хотіли втікати. Мені відчитали зізнання поліцая та інших в'язнів, які підтвердили зізнання поліцая, а надто під примусом додали, що я був провідником цілої групи утікачів. «Тепер завеземо вас на Сибір, а там ви вже не будете пробувати втікати». Під строною вартою завезли мене з поворотом до Нойнкірхен і за кару задуманої втечі мусів 15 днів перестояти у вогкім карцері в сорочці і підштанцях, де мене гризли пивничні стоноги та інші насікомі. Рано отримував я 300 гр. хліба, ввечорі дещо

теплої води, а що третій день трохи капустиної юшки. Вкінці завели мене до камери. де вже товпилося ба-
гацько московських вояків. На день 11. грудня вже був
призначений транспорт на Московщину.

ПОТЯГ З В'ЯЗНЯМИ ІДЕ ЧЕРЕЗ КАРПАТИ ТІЛЬКИ ВДЕНЬ, ЩОБ УПА НЕ ВИЗВОЛИЛА В'ЯЗНІВ

Заки запровадили нас до потягу арештантів, нака-
зали нам розібратися до нага, пообтинали від нашого
одіння всі гудзики та найдокладніше перешукали наше
вбрання. Опісля мене та колишнього югославського
старшину закули і разом з іншими в'язнями — 350 о-
сіб — посадили до потягу за Нойнкірхеном. Крім 25
австрійців, були це переважно советські люди, прила-
пані в намаганій втечі. Ми їхали вантажним поїздом
у звичайних 10-тонових возах аж до містечка Чоп на
угорсько - советському кордоні, де кінчилася нормаль-
на європейська залізниця, і зачиналася московська —
широко-торова. Вартівники постійно обстукували де-
рев'яними молотками підлогу і стіни возів, щоб ствер-
дити, чи не відстала де дошка, що могло б улегшити
втечу в'язнів. В Карпатах поїзд йшов лише вдень, бо
тоді часто нападали на поїзди члени антикомуністич-
ної організації Бандери і в'язнів звільняли. Тому сто-
яли ми часом годинами на бічних рейках станцій, а
щоб спаралізувати намір втечі у в'язнів, варта для по-
страху стріляла. В Чопі змінили ми вузько-торові вози
на широкі, збіжеві, що в'язні назвали «пересістися до
возів Пульмана». Мені і югославцеві зняли кайдани з
цинічною заміткою: «У Советському Союзі ви нам не
втечете».

Подорож до Львова тривала п'ять днів. Нас ви-
вантажили поза містом. Пішки йшов наш сумний

транспорт через місто, чотири кілометри до Пересілки (чи не Персенківки — примітка перекл.), де був переходовий табір з нацистських часів.

Населення, побачивши нас, реагувало різно: під час, коли одні виявляли нам співчуття і кидали нам хліб, інші плювали на нас, називаючи нас фашистами.

ЗІ ЛЬВОВА ТИСЯЧКА ЛЮДЕЙ ІДЕ В НЕВІДОМЕ

В таборі, що складався з великих кам'яних бльоків, ми вперше за цілу дорогу отримали теплу їжу. Смертельно стомлені, положилися ми на вже переповнені нари. Наш одяг був щоправда брудний, але ще добрий. На другий день відкрилися двері нашої камери і до середини вдерлося яких 12 - 14 хлопчаків, які нас, новоприбулих, почали по-купецьки оглядати. Потім вони запропонували нам відпродати їм наше убрання, сорочки і взуття. Тому що оферти були дуже низькі (100 цигарок за зимовий плащ), в торг ніхто із нас не хотів вступати. Тоді те братство кинулося на нас і прийшло до нерівної боротьби, бо ж ми через ослаблення не могли довго боронитися. Вони вкінці здерли з нас убрання силою. Цей грабунок відбувався за порозумінням з начальником табору і на очах варти. Рабівниками були ув'язнені злочинці, т. зв. «блатні», що обертали на свою користь те все із грабежі, з чого зрезигнували офіцери. Кілька годин пізніше видали нам брудні і подерті валянки. В день після Різдва 1948 року виїхали ми з того табору: було нас разом 1000 людей, в тім 300 жінок. Найбільшу кількість в'язнів становили західні українці. Впихали до одного вантажного вагона коло 90 людей. Потяг рушив і їзда зі Львова тривала чотирнадцять днів, а ми не знали, куди їдемо.

Табір примусової праці Інта лежить близько Ледя-

ного моря на півночі європейської Московщини, яких 250 км на північ від загально відомого табору Воркута.

Під час 14-денної їзди, при сильних морозах, цілі групи в'язнів захворіли на запалення легенів. Їх передали у безнадійному стані до табору ч. 5. Настрій був пригноблений, а лише жінки заохочували нас до мужности — вони, жінки, були більше мужними, як чоловіки.

КАТЕГОРІЇ І БРИГАДИ — СИСТЕМА ВИНИЩЕННЯ

Коли я разом з іншими 420 чоловіками прибув на місце призначення, нас взяли до карантину. Вже на другий день лікарі — в'язні оглянули нас і поділили на чотири категорії: перша була призначена до тяжких робіт у копальнях вугілля. Хто був придільний до другої категорії, обов'язаний був працювати на поверхні землі. До третьої категорії приділювали людей напівздорових, що мали виконувати легкі праці в таборі. До четвертої категорії належали виключно інваліди. Вони щоправда не працювали, зате діставали менше харчів. Мене приділено до другої категорії, тому я мав право отримувати теплу страву, 1200 гр. хліба, 9 гр. цукру і 50 гр. сирої соленої риби. Поодинокі категорії виконували працю бригадами. На чолі бригади стояв призначений політичним офіцером бригадир з-поміж в'язнів. Після контрольної перевірки, чи нас правильно приділили до належної категорії, організували з нас транспортний відділ, т. зв. «кольону 501». Нараховувала вона коло 750 людей, між ними тільки 20 західноєвропейців, а решта то були балтійці, татари, вірмени, узбеки і таджиків. Всіх нас посадили до вантажних вагонів і завезли до 120 км. віддаленого Аббесу. В той час викінчували через тундру важливу стратегічну залізничну лінію, що мала сполучити через Урал копальні вугілля

Жінки-в'язні рубляють ліс в «найде-похораненіший країні світу...»

півночі з центральними важкого промислу у Красноярську та Сибіру. Наше місце праці лежало в середині Уральських гір.

ПІСЛЯ ТРЬОХ МІСЯЦІВ ЛИШЕ ПІСЛОВИНА З НАС ОСТАЛАСЬ ЩЕ ЖИТИ

Коли ми повисідали з возів, нас оточила варта і велика копата в замерзлій землі ями, в яких можна помітити лежачки осьмеро людей. Над ямами напнято подіраване полотно і ті ями були протягом довгих тижнів нашим помешканням. Лікарської помочі не було взагалі, однак тому, що ми жили поза 66-тим ступенем північної ширини, порції харчів були дещо підвищені. При тім ми ствердили, що в Советському Союзі панує і розбещеність. Замість 15 гр. належної нам льняної олії, давали нам якусь мішанину, що не містила в собі більше, як 5 гр. олії. Заощаджену кількість олії продавали офіцери і вояки вільному населенню.

Найбільше дошкулювали нам часті зміни температури протягом одного дня. Рано коло години дев'ятої ми могли відчитати 15 ступенів, вже одну годину пізніше — 35 ступенів. Часами однак падав термометр нижче 55 ступенів. Серед таких обставин багато людей захворіло на серце і тому часто траплялося, що під час ранньої збірки дехто падав на землю мертвим.

Ми мусіли виконувати такі тяжкі праці плянування, що загально люди зробилися незвичайно нервовими і тому часто приходило до тертя між поодинокими національними групами. Після трьох місяців з нашої групи, яка мала 750 людей, лишилось живими тільки половина. Коли ж вкінці наш табір відвідала лікарська комісія, що складалася переважно з жінок, я важив не 85 кг, а 47 кг. Мене разом із 38 товаришами недолі відправили

назад до табору в Інті. Я повернувся до бази з тяжкою недугою. Від кількох тижнів відчував я високоступневий скорбут і мої зуби можна було повитягати рукою. Між ув'язненими було 80% таких, що попали були під час війни у німецький полон. Тому, що вони не зміли втекти перед полонем, засуджено їх на 10 літ примусової праці в таборах. Як швайцарець, а зокрема, як колишній службовець американців, я мав симпатії у головного лікаря табору, також ув'язненого, і він врятував мені життя, роздобувши для лікування мого запалення пеніселіну, що була там величезною рідкістю, недоступною для звичайного смертника. Дев'ять місяців пролежав я в шпиталі, а то завдяки фальшуванню лікарських рапортів, бо інакше не міг би я так довго бути у шпиталі.

Вкінці приділили мене до робочої бригади, тим разом, як третю категорію. Мав я втримувати в чистоті головну вулицю в таборі, що вела від вартівні до командатури, замітаючи і згортаючи сніг.

МОСКОВСЬКИЙ ЕМІГРАНТ ЗРАДЖУЄ ПЛЯН ПОВСТАННЯ В КОНЦТАБОРІ В ІНТІ. — »СУД«

В 1950 році нужда в таборі була така велика, що виникло помітне загальне незадоволення. Мене втаємничено в заговор, а саме йшлося про те, щоб викликати в таборі загальне повстання. В Інті було тоді коло 60.000 в'язнів, з чого половина були політичні, а інші це кримінальні злочинці. Вояки з варті були також на свій спосіб незадоволені, бо після впливу трьохлітнього речення служби їх не звільнено і вони не могли повернутись додому. До невдоволених належали і вільні робітники, що їм побут на далекій півночі вже таки добре надокучив, а зміни вони не могли звичайним способом осягнути. Ми знали, що в Інті є нагромаджені запаси

поживи на яких шість місяців, тому полковник Павлів, висунув ідею викликати бунт серед незадоволених во-
яків, перетворити табір у твердиню і боронитися аж до-
ки не прийде поміч від американців. на прихід яких всі
рахували.

*Жінки-в'язні
на важкій
роботі в той
час, коли
московські
ватажки
горляють
про пошану
жінки в ССР.*

Коли б американці не прийшли, тоді збунтовані мали б пройти 1.500 км. до Фінляндії. Як одинокий європеець взяв я участь в тім бунті, бо я прийшов до переконання, що краще згинути зі зброєю в руках, ніж переносити ті страшні злидні ув'язнення й таборового животіння. Але всю цю змову зрадив один московський емігрант, що перед тим служив у нацистів. Членів групи заговірників в числі 45 зараз таки ізолювано, а судовий процес був короткий. В одному з бараків зібрався т. зв. «суд» і після вісьмох днів 11 людей, між ними і полковник Павлів, були засуджені на смерть. Я одержав кару 25 літ ізолюваної в'язниці. Найнижча кара сягала 10 літ примусової праці в таборі. Коли голова «суду» закінчив відчитувати присуди, встав полковник Павлів і промовляв коло трьох годин. Свою промову він закінчив словами : «Мої товариші і я ніколи не будемо просити вас про помилування», а звертаючись до приявних офіцерів додав: «бо прийде час, що і ви будете стояти перед вашими суддями». Вже в три дні пізніше, в листопаді 1950 р., засуджених на смерть людей розстріляно. Я тим часом залишився в Інті в позірному спокою. З дня на день чекав я, що мене відвезуть до в'язниці, але це прийшло аж 12. квітня 1951 р. Тоді покликали мене до транспорту.

З табору до в'язниці — у Верхне-Уральську

Після довгої подорожі столипінським в'язничним вагоном приїхав я до Березілки, що була переходовим табором до Магнітогорська. Там перебрав мене тюремний автомобіль-трок, званий «воронок», що завіз мене до малої в'язниці у Верхне-Уральську. Будинок цієї в'язниці є зовсім ізолюваний і під дуже суворою вартою. Приїхав я туди 6. травня 1951 р. Прийняли там мене

чемно і завели до кімнати, що мала нові матраци і простирадла. Після трьох років я вперше таке побачив. Але вже четвертого дня я мусів зібрати свої речі і перейти до кімнати, де на нарах лежав якийсь мужчина в рябому в'язничному вбранні. Він представився мені, як троцькіст, але вже вкоротці пізнав я, що маю діло зо шпигуном. Від часу мого ув'язнення аж до часу звільнення завжди знаходив я шпигуна біля себе.

Ті люди вдають з себе дуже товариських. Політичний офіцер винагороджує їх після свідчення, при чім вони можуть заробити около 200 рублів місячно. Жив я з тою людиною в одній камері три місяці, але було очевидним, що він не в силі з мене щонебудь видобути. Тому, що я відчував щораз більші болі в хребті, мене перевели до відділу хворих, де стояло 10 — 12 ліжок і, де три рази на тиждень приходила лікарка оглядати хворих. В тій камері зустрів я православних священників, лютеранських парохів з Естонії і кількох адвентистів. Всі вони були позасуджувані на 25 літ в'язниці.

Вербування до розвідчої служби в Совегах.

В лютім 1952 р. перевели мене знову до камери з 18 людьми, переважно австрійцями, між якими був надінспектор Антон Марек, що його також забрали в липні 1948 р. з австрійського міністерства внутрішніх справ. Ми обидва швидко заприятелювалися, а то тим більше, що інші товариші камери були нацистами, яких ми підозрювали у шпигунстві. Шпигунські рапорти передавали вони писемно варті (паперу і олівців мали ми в камері подостатком), а саме тоді, коли провокатора кликали до лікаря, або коли він ішов до виходку. В «наглих випадках» старалися шпигуни так спровокувати варту, що їх карали «ізольованим арештом». Хоч трюки були

відомі в'язням, але москалі їх постійно вживали.

В бюрократичній системі тяжко змінити методи. Що три або чотири місяці в'язнів наново розділювали, щоб запобігти змові про втечу. Одного дня вночі викликали мене до т. зв. політичного відділу, де прийняв мене якийсь панок в цивільному убранні. Він з годину говорив мені про знамениті якості совєтської системи, а вкінці недвозначно запропонував мені працювати в москвській розвідчій службі, щоб таким чином вийти на волю. Я попросив собі 24 години до надуми. «Добре, ви роздумайте. Ви граєте своєю свободою». — сказав він до мене. В наступну ніч я знову зустрівся з тим панком. Він запропонував мені цигарку і сказав: «Ну, Бруггер, ви напевно будете для нас працювати. Я зараз беру вас до Москви, а там все далі ми обговоримо». Моя відмова викликала канонаду лайок.

УПАДОК БЕРІЇ

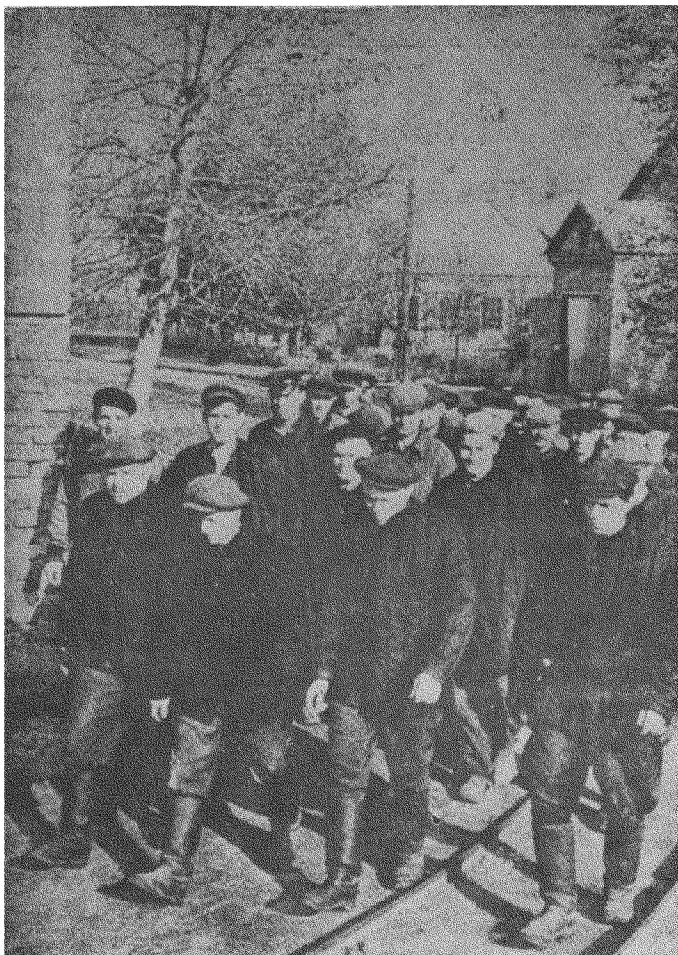
Нам бракувало часописів. Хто мав гроші, міг собі передплатити провінційальний часопис «Челябінський Рабочий». Не мали ми з пів року відомостей, доки знов не прибав до в'язниці якийсь москвин з грішми. Про смерть Сталіна довідалися ми два місяці пізніше, а про ув'язнення Берії один місяць. Все ж таки, вже перед тим ми зауважили, що поведінка влади змінилася на краще і ми розгадували причини цієї зміни. Одного дня подали нам «Правду», «Ізвестія» і «Літературную Газету» із заміткою, що відтепер будемо отримувати часопис кожного дня. Берію, мовляв, зліквідовано, давній режим проминув і проминули жорстокості. Все минуле було виною Берії. Усуненого також його помічника. Абакумова. Незабаром ми зможемо писати до наших родин.

Дотепер був заборонений будь-який контакт зі

зовнішнім світом. Ці заслухані вістки викликали між в'язнями велику радість. В'язні цілувались між собою, і в липні 1953 р. надія на швидке визволення досягнула кульмінаційний пункт. Добрий настрій тривав до листопада, коли то ми отримали так звану картку на відповідь Советського Червоного Хреста. Тепер могли ми писати, однак не більше, як 20 рядків, і то грубими буквами. Дозволено було тільки написати, що автор картки живий і добре йому поводить ся, і просить післати йому пакунок. Вже в грудні зачали приходити відповіді на ті картки, а на Різдво 1954 р. могли мої товариші відкрити надіслані пакунки. Я нічого не отримав. Постійно писав я до моєї сестри у Відні, однак щойно в березні 1954 р. я отримав першу відповідь. Виявилось, що мої попередні листи не доходили до адресата.

Перехідні в'язниці біржами відомостей.

Була поголоסקа, що наша в'язниця Верхне-Уральск буде опорожнена, 450 в'язнів будуть розділені поміж інші в'язниці, а тут будуть поміщені прихильники Берії. Дня 8. квітня викликали мій номер 184 і я отримав пакунок, хоч я вже був переконаний, що світ про мене забув. Три дні пізніше шістдесятьох нас забрали з в'язниці і після довгої подорожі привезли до перехідної в'язниці недалеко Москви, що містилась під замаскованим написом: «Хлеб-Комбинат», так, що прохожі навіть не підозрівають, що в тій будівлі приміщується. Чули ми вдень і вночі, як транспорти в'язнів приїздили і від'їздили, бо в Московщині постійно перевозять в'язнів. Таким чином перехідні в'язниці стають біржами відомостей з усього СРСР. Рідко однак такі вістки доходять на захід. Я сам усе те, що чув і бачив, забрав зі собою до

Начальство провадить колоніу робітників на працю. Коли перша чвірка («начальство») взута в чоботи, то робітники, що йдуть позаду, мають на ногах подерте взуття. Це докладно видно на робітникові, що йде між першим а другим начальником (зправа).

в'язниці ч. 2. у Володимирі, віддаленім 160 км. від Москви.

В'язниця ч. 2. у Володимирі походить із царських часів. Тоді карні кольони подорозі на Сибір робили тут постій. Комплекс будинків поділено тут на чотири бльоки. Один бльок має малі камери, в яких можна було помістити найбільше п'ятох людей. Другий бльок служив за шпиталь і за ізоляційну в'язницю для спеціальних в'язнів. В третім бльоці, до якого мене привезли 22. травня 1954 р., є більші камери, в яких міститься і 16 людей. В партері четвертого бльоку є 25 карцерів, а на першій і другій поверхах малі камери. Справа купелі у цілій в'язниці представляється дуже примітивно: в кожному бльоці було кілька «кіблів», які три рази на місяць можна було наповнити водою і на себе виливати. Відтепер в'язні не носили вже рябого в'язничного вбрання, як за часів Берії, а мали чорний бавовняний одяг.

В'язничний телеграф. Німецькі генерали — в'язні...

В моїй новій камері не було вже такої атмосфери недовір'я між в'язнями, як у Верхне-Уральську, але й тут не бракувало шпигунів. Тим разом був ним колишній гестапівський офіцер. Я знайшовся в гіднім товаристві, бо, між іншими, був тут німецький генерал-майор Ганс Раттенгубер, шеф особистої безпеки Гітлера, японський генерал-полковник, шеф безпеки в Манджурії та інші офіцери і директори. Німці отримували тоді дуже мало пакунків, до мене натомість приходили досить часто, тому зміст тих пакунків ділили ми по-братерському поміж усіх.

Наша камера знаходилася напроти кухні, тому нам страшно докучали мухи. Можливо, що це через те я в липні 1954 р. осліп. Поміщено мене в шпиталі другого

блюку, де мене лікували. Моїм товаришем камери був хворий 72-літній польовий маршал фон Кляйст, що в міжчасі помер. Одного вечора почув я стукання в стіну. В'язничний телеграф відігравав в Советському Союзі велику роллю, хоча був сполучений з великою небезпечкою і загрожений великою карою... Часом уживали до того в'язничного телеграфу навіть звичайної Морзкової азбуки.

Прохання шведського дипломата, що його уважали померлим.

Коли я почув стукання, мене зацікавило, хто стукає, хоч я знав, що бували часом і провокації. Я застукав до стіни німецькою мовою: «Хто там?» Тоді почув недовірливу відповідь чи радше запит: «Хто ви є?» Я відповів: «Швайцарець». «Я швед» — була відповідь. Це було третього або четвертого серпня 1954 р. Чергового дня мій співрозмовник подав повне своє прізвище: «Валленберг, перший секретар шведського посольства в Будапешті, насильно вивезений з Відня 1948 року». — Для осторожности заперестали ми дальшу розмову. Згодом почув я знову стукання: «Прохання. Коли ви будете вільним, зголосіться в якому-будь шведському консуляті чи посольстві. Я не маю дозволу писати і не дістаю ніяких листів».

Згідно із змістом меморандуму, що його передав 6. лютого 1957 р. советський міністер зовнішніх справ, Громико шведському послові у Москві, мав Валленберг померти в ночі з 16 на 17. липня 1947 р., на серцеву недугу у в'язниці в Луб'янці. Нам не було відомим, що Валленберг пізніше, як в 1947 р., був ще при житті. Вправді я не бачив мого партнера розмови в Володимирі особисто, але сумніваюся, щоб хто мав в тому інтерес

подавати себе за Валленберга. Три дні пізніше мене призначили знову до третього б'юро, але мене не опускала думка, що Валленберг, за якого шведи зробили 24 дипломатичних інтервенцій, супроти негативних тверджень советського уряду, є ще живий. На всякий випадок советська дипломатія поданою датою смерті обдурила і шведський уряд, і публічну опінію.

Перші звільнення.

У в'язниці в Володимирі було нас 600 чужинців: були німці, австрійці, румуни, мадяри, поляки, один француз, один англієць і один американець. До диспозиції мали ми досить багату бібліотеку. Здебільшого містилися там московські книжки, а в першій мірі твори Маркса, Енгельса і Леніна та господарська література. Були однак там і твори Бальзака, Віктора Гюґо, та інших авторів. Кожного вечора один з товаришів нашої камери виголошував на якусь тему відчит. Москалі не перешкоджали нам також святкувати Різдво. Але в ті дні скріплювали вони варту на коридорі. Можливо, побоювалися вони при таких нагодах вибуху відчайдушних розрухів. Через скорбут я втратив усі зуби, тому залишилося у мене особливо приємне враження, коли я в лютім 1955 р. дістав зубну протезу і міг їсти ковбасу.

На весні 1955 р. відвідали Советський Союз канцлер австрійського уряду Рааб і міністер закордонних справ Фіґль. В квітні перші австрійці були звільнені з советської неволі. Побут канцлера західньо-німецької союзної республіки, Аденауера, спричинив також репатріацію багатьох німців. Звільнювали греків, румунів, і мадярів, тому ті, що лишилися, чулися осамітненими і зневіреними. При кінці вересня 1955 р. викликано мене до бюра політичного офіцера, де мене очікував якийсь старший

пан у цивільнім убранні. «Ви бачите, що навіть німців звільняють з неволі. Ви також можете легко повернутись на батьківщину. Я тому ще раз роблю вам пропозицію вступити на службу в нашу розвідчу систему». Обурений я з місця відкинув ту пропозицію. «Таким робом ви взагалі звідси не вийдете» — крикнув він мені у вічі.

Після від'їзду німців мене перевели до іншої камери, де я пізнав французького майора Г., мого теперішнього приятеля. У вересні 1948 р. на нього напали у Будапешті мадярські поліцаї, хоча він був в уніформі французького офіцера і мав при собі дипломатичну пошту, насильно його схопили, передали москалям, а ті засудили його на 25 літ в'язниці.

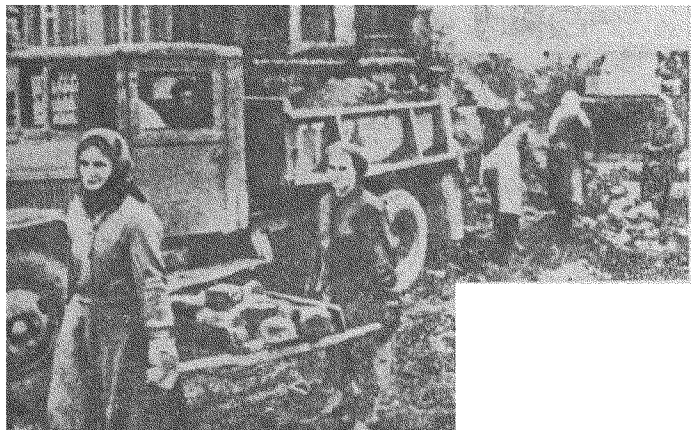
Крім того було в камері ще кількох націоналістів грузинів і бездержавних московських емігрантів.

Політична пропаганда і альпійські мелодії.

На травневе свято 1956 року вмонтували на в'язничних подвір'ях радієві голосники і перший раз під час мого ув'язнення міг я слухати музику Чайковського та інших московських композиторів. Музику ту, на жаль, постійно переривали політичною пропагандою. Все ж таки була вона зміною в монотонності будня, що всіх гнітила. Пізніше вмонтували голосники і в камерах. Якою ж несподіванкою було для мене, коли я в дні 31. липня около 8-мої години вечора почув голос швейцарського посла в Москві, міністра Едварда де Галлера. Мої товариші зробили потайки малий швейцарський прапорець і вигантували на ньому свої прізвища.

При кінці року швейцарське посольство в Москві прислало мені пакунок повний всяких швейцарських речей. Це була для мене велика розрада. Хвиля звіль-

пень тривала далі. Навіть японців і бездержавних позвільнювали і вкінці в нашім бльоці залишилися тільки я і мій приятель француз. Ми писали до всіх можливих інституцій, однак не одержували жодної відповіді. Членів національних меншин Советського Союзу, як балтійців, грузинів, вірменів, українців та інших задер-

Найважча праця в ССРСР — «привілей» советської системи для жінки.

жали у в'язниці. Свій патріотизм оплачували вони свободою. Їх також звільнили б большевики, коли б вони публічно, в часописах свого місця замешкання признали і заявили, що вони помилилися, ведучи боротьбу проти советської системи. Найбільш мужньо під тим оглядом трималося шість українських жінок-в'язнів. Їх ніколи не забуду.

Майор Г. і я поволі приходили до переконання, що нас ніколи не звільнять. Одиною нашою радістю були французькі пісні і альпійські мелодії, які деколи мож-

на було почути через московське радіо. Аж нараз пустий в'язничний бльок швидко залюднився, бо до Володимира привезли кримінальних злочинців, і то переважно молодих людей. Третій бльок перебудовано на варстати, де злочинців безсоромно використовували. За свої дуже високі норми діставали вони 5 до 25 рублів. Надто відраховували їм 13 днів ув'язнення від карі за один робочий місяць.

Відгодовують для пропаганди.

Дня 14. лютого 1958 р. вартовий відчинив «прозурку», тобто малий отвір в дверях камери і звелів мені спакувати свої речі. Всі в камері були переконані, що я незабаром буду звільнений, тому ми взаємно розпрощалися. Мені ж пояснили, що ще тієї ночі я буду відставлений етапами в інше місце. Коротко перед північчю один офіцер і троє тяжко озброєних вояків завезли мене на залізничний двірець і у в'язничнім вагоні повезли мене в напрямі Москви. Там поза містом чекало на мене в'язничне авто, що завезло мене до «Бутирки», величезної, ще з царських часів, в'язниці, що поміщує 10.000 людей. Я не міг собі пояснити наглої чемности офіцерів і варти, а то тим більше, що мене поміщено у відділі шпиталю. урядженого виключно для «промінентів». Хоча я не чувся особливо хворим, дижурні лікарки заразною заопікувалися. Мене завели до чистої кімнати, питали навіть про бажання щодо харчів. Я отримав найкращі цигаретки та добрі ліки. Так тривало до 5-го березня. Ввесь персонал скріплював в мені віру, що незабаром поїду дедому, тобто до Швайцарії, при тім впадало в очі, що люди мали докладні відомості про Швайцарію. Ввечорі того дня заявив мені комендант в'язниці, що чергового дня я зустрінуся із заступником

швейцарського посольства, д-ром Пікетом. Тоді щойно зрозумів я, де собака був закопаний. Дня 6. березня завели мене до купелі, обголили і вбрали. Біля полудня в будинку адміністрації в'язниці очікувало мене двох офіцерів і перекладач. Вони суворо заборонили мені говорити швейцарському представникові, з якими в'язнями я перебуваю. Я не смію також скаржитися на дотеперішню поведінку зі мною, ані не згадувати про картки, які я в Москві післав до швейцарського посольства. Пізніше я довідався, що з моїх 16 карток, тільки дві з них дійшли на місце призначення. Дозволеною темою розмови було - здоров'я. Коли я тих вказівок не буду дотримуватися, розмову мені перервуть і заборонять одержувати пакети та картки.

Зустріч зі швейцарським представником. Нервово заломання.

Точно в годині 12-ій я зустрівся з д-ром Пікетом. Привітавшись з ним, я сказав по-французькому: «Я міг би вам багато оповісти, але не можу». На це одержав я відповідь: «Я розумію». Опісля говорили ми про справи без значення та про гарну погоду. Вкінці д-р Пікет сказав: «Ми робимо все для вашого звільнення, але я сам тут буду можливо тільки два роки». Це було для мене тяжким ударом. Про звільнення тепер не могло бути мови. бо ж я зрозумів, що д-р Пікет розрахував справу на роки.

Пригноблений вернувся я до своєї камери, а дня 11. березня я був знову у Володимирі. В камері я зауважив, що поміж моїми товаришами бракує мого приятеля, майора Г. Як я пізніше довідався, його звільнили ще 4. березня. З 600 чужинців лишився я самотній. Я нервово заломився, що й було причиною мого відставлення до шпиталю.

Люксовим возом до Буйкова.

В камері я перебував разом із одним грузином, що додавав мені мужности та мною опікувався. Він вмовив в мене, щоб написати прохання про уласкавлення до президента Найвищої Ради, Ворошилова. Послухав я його ради без великої надії. Дня 5. серпня 1958 р. вивели мене з моєї камери. На прощання ми обнялися, як то ми завжди робили, коли хтось опускав камеру. Тим разом всі були переконані, що я вийду на волю. Вояк, що переглядав мої речі в малій кімнаті, усміхаючись сказав: «Етім разом домой». Настала ніч, коли підфіцер в цивільному убранні відвів мене до бюро адміністрації. Дижурний офіцер вручив мені мої гроші, разом яких 70 рублів. Я мусів підписати заяву, що я не маю ніякого зажалення щодо поведінки зо мною у в'язниці. Опісля підфіцер сказав: «Ходи, ми їдемо». Я оглянувся за озброєною вартою, а не помітивши її здивувався, що викликало утіху серед мого оточення. Перед брамою в'язниці стояла люксова лімузина з шофером, яка завезла нас до Москви. Тут задержалися ми дві години при буфеті на двірці, щоб опісля їхати дальших 45 км до Буйкова.

В поспішному поїзді Москва — Східній Берлін.

Близько тієї місцевости (Буйкова), в сосновому лісі, стоять три вілли. Якийсь полковник завів мене до свого бюро і заявив мені, що мене 29. липня уласкавила президія Найвищої Ради. Я мушу щоправда дещо почекати, але в міжчасі я повинен негайно написати до швайцарського посольства, щоб там приготувити мою репатріацію. Аж 2. жовтня одержав я листа швайцарського посольства, що його вислало дня 17. вересня. Тепер веліли мені їхати до Москви, але не до швайцар-

ського посольства, як я думав, а до відділу контролю чужинців. Це мене незвичайно занепокоїло, бо я думав, що щось не в порядку. Там я зустрів д-ра Піктета, який мене повідомив, що я за кілька днів від'їду з Москви, а два дні пізніше мене передадуть в східнім Берліні швейцарській делегації в колишній столиці Райху. Мрія ставала дійсністю. В товаристві полковника советської поліції в цивільному одязі всів я в Москві до поспішного потягу до Берліну, а вдосвіта третього дня поїзд зупинився в східнім Берліні, де перебрав мене член швейцарської делегації за писемним підтвердженням. Його авто завезло мене до будинку швейцарської амбасади. «Тут вже швейцарська земля і ви не маєте причини боятися» — сказав шеф делегації, всміхаючись. Опісля вручив мені паспорт, лист до прикордонної поліції і трохи грошей. «Для вашої безпеки буде найкраще, якщо ви советську зону перескочите літаком». Були випадки, що москалі колишніх в'язнів офіційно передавали, а рівночасно веліли їх арештувати східнонімецькій поліції. Такі люди пропадали безслідно.

«Я приїхав з Москви».

Літак зупинився у Франкфурті над Майном. Залізницею через Базель раненько приїхав я до мого рідного міста Берна у Швейцарії. Одягнений був я в тренінгове вбрання, що в Москві уважалось елеганцією, але я не можу брати за зло бернцям, що вони уважали мій стрій трохи комічним. Було холодно, а я не знав, де мені звернутися з моєю нововідзисканою свободою. Пішов я почекати до поліційного постерунку на двірці. Урядник був здивований, коли я сказав йому: «Я приїхав з Москви». Він не міг відчутти, скільки терпінь і зневіри, скільки хворіб і туги за непевною будучиною містилося в тих словах.

Діяльність Еміля Бруггера на користь жертв комунізму

Я зустрів Еміля Бруггера перший раз в листопаді 1959 р. в Сольотурні (Швейцарія) після його відчиту. Його доповідь нагадувала мені оповідання колишніх жидівських в'язнів концентраційних таборів, що у в'язницях Гестапо і в концентраційних таборах нацистів особисто пережили пекло диявольського режиму. Зрештою режим цей кермується ненавистю до Бога, шанує людину і її людську гідність менше, як бездушний товар. Хто заперечує безсмертну душу, той забирає людині те найважливіше, чим вона відрізняється від худоби.

Еміль Бруггер з часу повороту на батьківщину не тільки своїми доповідями і часописними статтями спричинився до освідомлення про суть комунізму, але він також робив заходи у справі звільнення ще ув'язнених чужинців у Совегах, користуючися своїми спостереженнями, які він поробив під час свого ув'язнення.

Передусім світового розголосу набрало його відкриття в справі шведського дипломата Равля Валленберга, з яким він нав'язав контакт. Комуністи замордували Валленберга без найменшої законної підстави. Кремль не міг видати колишнього першого секретаря шведського посольства в Будапешті, бо він, як жид під час війни відважно і з успіхом обороняв перед нацистами загрозених смертю своїх віровизнавців. Виявилось однак, що московські володарі часто, як і в тому випадку, намагалися затерти правду цинічними брехнями. Це підтверджує, що між злочинним характером режиму Гітлера і комуністичною диктатурою не має сутньої різниці.

Як важним є те, що ми не залишаємо їх долі тих, хто карається у в'язницях і концентраційних таборах Советського Союзу, але незламно стараємося про їх

звільнення, свідчить трагічний випадок швайцарця Генриха Борнгавзера, що помер у в'язниці в Бавцен в 1959 році в наслідок завданих йому мук. В тій східньо - зональній в'язниці т. зв. Німецької Демократичної Республіки німецькі опричники йдуть на перегони у вишукуванні жадливих мук, які вони завдають політичним в'язням. Поповнений комуністами «юстицізм» на Генрихові Борнгавзерові є між іншим, і тому осоружним, що власне в той час, коли смерть швайцарської жертви чергового терору стала відомою, ласий на почесні комуністичних злочинців представник світової гуманітарної організації уважав за відповідне у своїм звідомленні з поїздки по тій країні засвідчити володар'ям тієї, з Москви керованої країни, що їх в'язниці і арешти відповідають вимогам прийнятим у цивілізованих країнах. А що він при тім виразно згадав про «жовту буду у Бавцен», де власне Борнгавзер, а перед ним інші безчисленні в'язні внаслідок голоду і побоїв винесли зародок смертельної недуги, то те ціле протилежне правді звідомлення набирає дуже сумнівної вартости.

Також про долю італійських полонених та про трагедію схопленого в західньому Берліні юриста д-ра Лінзе, зміг Еміль Бруггер уділити вартісних вияснень, які знайшли відгук так у нас, як і за кордоном. Його освідомна діяльність є тому не лише безкомпромісовою боротьбою проти комунізму, але і обороною жертв системи, що у своїй бездонній моральній нікчемності не має чогось подібного у світі.

Еміль Відеркер

Секретар Допомогового Комітету
для жертв комунізму.

